TARIM GIDA VE KIRSAL YAŞAMIN YARINI

Editör

Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK

Vizetek
Yayıncılık

TARIM GIDA VE KIRSAL YAŞAMIN YARINI

"Bu kitap TARIMSAL BİLGİ PLATFORMU'nun çalışmasıdır."

Editör

Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK

Yazarlar

Ahmet GÜLÇUBUK - A. Ali KOÇ - Ali AĞÖREN - Andriati NINGRUM - Arman Zafer YALÇIN - Bektaş KADAKOĞLU
Bülent GÜLÇUBUK - Burak ÖZTORNACI - H. Ahmet ŞAHİNÖZ - Haydar ŞENGÜL - İbrahim ORTAŞ
Mehmet Ali ÇULLU - Melehat AVCI BİRSİN - Melike BAHÇECİ - Merve KAYA - Muhsin Arif AKKAYA
Mustafa KOÇ - Okan EŞTÜRK - Okan GAYTANCIOĞLU - Özcan IŞIKLAR - Özlem EŞTÜRK - Sait ENGİNDENİZ
Sema SANDIKÇI ALTUNATMAZ - Sevinç Bahar YENİGÜL - Yiğit ULUKENT

ISBN: 978-625-382-573-7

E-ISBN: 978-625-382-426-6

DOI: 10.54637/vizetek.9786253824266

Copyright © Vizetek

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Vizetek Yayıncılık Sanayi ve Ticaret Limited Şirketine aittir.
Vizetek Yayıncılık'ın izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı, elektronik, mekanik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.
Bu kitap, basılı ve elektronik (e-kitap) formatlarında yayımlanmaktadır.
Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazar(lar)ına aittir.

Yayın Tasarımcısı / Koordinatörü: Sena DURMAZ

Kapak Tasarımı ve Mizanpaj: Ahmet TUNÇDEMİR

Baskı: Ankara | Ekim, 2026

Vizetek Yayıncılık

Seyranbağları Mah. İncesu Cad. 10/2 Çankaya/ANKARA

Tel.: (0312) 482 00 11

Web: www.vizetek.com.tr

E-mail: vizetekyayincilik@gmail.com

Yayıncı Sertifika No: 41575

TEŞEKKÜR

Tarım, gıda ve kırsal yaşam; yalnızca üretim ve ekonomik faaliyet alanları değil, toplumların geleceğini, yaşam kalitesini, doğal varlıkların korunmasını ve gıda güvencesini doğrudan belirleyen temel alanlardır. İklim değişikliği, doğal kaynaklar üzerindeki baskılar, ekonomik ve toplumsal dönüşümler, kırsal nüfusun değişen yapısı, teknolojik gelişmeler ve küresel ölçekte yaşanan belirsizlikler; tarımın, gıdanın ve kırsal yaşamın geleceğini yeniden düşünmeyi zorunlu kılmaktadır.

"Tarım Gıda ve Kırsal Yaşamın Yarını" kitabı, tam da bu gereksinimden hareketle hazırlanmıştır. Bu çalışma ile bugünün sorunlarını yalnızca ortaya koymak değil; geleceğe ilişkin değişimleri öngörmek, yeni sorular sormak, farklı bakış açılarını bir araya getirmek ve daha dirençli, adil, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir gelecek için düşünsel bir zemin oluşturmak amaçlanmıştır.

Kitabımızın en önemli zenginliği, farklı uzmanlık alanlarından gelen 19 bölüm yazarının bilgi, deneyim, birikim ve gelecek öngörülerini ortak bir çalışma etrafında buluşturmasıdır. Her bir bölüm, kendi alanındaki gelişmeleri ve sorunları ele alırken aynı zamanda tarım, gıda ve kırsal yaşamın birbirinden ayrı düşünülemeyeceğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle kitap, yalnızca bugünü değerlendiren değil, "yarını nasıl tasarlamalıyız?" sorusuna da yanıt arayan ortak bir düşünce ve emek ürünüdür.

"Tarımsal Bilgi Platformu" olarak, kitabın düşünceden yayına uzanan sürecinde bilgi ve birikimlerini büyük bir özveriyle paylaşan, bölümlerini titizlikle hazırlayan ve bu ortak eserin ortaya çıkmasına katkı sunan 19 bölümün değerli yazarımıza-hocamıza-uzmanımıza ayrı ayrı teşekkür ediyoruz. Farklı disiplinlerden gelen görüşlerin aynı amaç etrafında buluşması, bu çalışmanın hem kapsamını hem de değerini artırmıştır. Yani, elinizdeki eser yalnızca 19 bölümden oluşan bir kitap değil, aynı zamanda farklı birikimlerin, 19 farklı bakış açılarının ve ortak bir gelecek kaygısının buluşmasıdır.

Kitabın hazırlanması, değerlendirilmesi, yayına hazır hâle getirilmesi ve okuyucuyla buluşması sürecinde emeği geçen; görüş, öneri ve destekleriyle çalışmamıza katkıda bulunan herkese de içten teşekkürlerimizi sunuyoruz. En büyük dileğimiz; "Tarım Gıda ve Kırsal Yaşamın Yarını" kitabının akademisyenler, araştırmacılar, öğrenciler, çiftçiler, üretici örgütleri, kamu kurumları, yerel yönetimler, karar vericiler ve tarım ile kırsal yaşamın geleceğine ilgi duyan herkes için yararlı bir başvuru kaynağı olması; yeni tartışmalara, araştırmalara ve politikalara katkı sağlamasıdır. Evet, belki bu kitap tarım, gıda, kırsal yaşam ile ilgili bütün sorulara yanıt veremeyecektir. Zaten böyle bir iddiası da yok. Fakat yeni sorular sordurabilirse, farklı düşünceleri buluşturabilirse, geleceğe ilişkin tartışmalara katkı sağlayabilirse ve alınacak kararlarda insana, doğaya, üreticiye ve kırsal yaşama biraz daha fazla yer açılmasına vesile olabilirse amacına ulaşmış olacaktır. Çünkü biliyoruz ki tarımın, gıdanın ve kırsal yaşamın yarını, yalnızca çiftçilerin ve kırsalda yaşayanların değil, hepimizin yarınıdır. Bu ortak emeğe katkı sunan ve kitabı okuyup değerlendirecek herkese saygı ve teşekkürlerimizle…

Prof. Dr. Mustafa KOÇ – Prof. Dr. Bülent GÜLÇUBUK

Tarımsal Bilgi Platformu

ÖNSÖZ

Son çeyrek asırda önce köylüleri tasfiye edip küçük üreticiyi kentli gıda tüketicisi yaptık, ardından Devlet Planlama Teşkilatı ile birlikte tarımsal planlamayı lağvettik, gıda fiyatları süratle artınca da hemen ithalata başvurduk. Sonuç; küçük bir kıta ölçeğinde üretim kapasite ve çeşitliliğinde bir tarımsal üretim potansiyeline sahip olan ülkemizde 86 milyon insanımızı dünyanın en yüksek gıda fiyatlarından birine mahkûm ettik. Yüksek gıda fiyatları son beş yıldır kaldıraç olduğu kronik enflasyonla da çok ciddi bir toplumsal refah kaybına ve makroekonomik istikrarsızlığın kökleşmesine destek olmuştur.

Türkiye tarımında ilk sarsıntı yeni yüzyılın başında, neoliberal küresel tarım sisteminden kopyalanan "Tarım Reformu" ile başlamıştır. 1994 DTÖ (Dünya Tarım Örgütü) Tarım Anlaşmasına kadar tarım kesimini piyasa mekanizması dışında tutan korumacı politikalar gelişmiş ülkelerde aşamalı olarak terkedilirken, sık sık ekonomik bunalıma girip IMF (Uluslararası Para Fonu)'nin limanına sığınmak zorunda kalan gelişmekte olan ülkeler ise "yapısal uyum programları" yoluyla liberal tarım politikalarına dâhil edilmektedirler.

1990'lı yıllarda karşı karşıya kaldığı kronik bütçe açıkları, yüksek enflasyon ve nihayet ekonomik durgunluk şeklinde kendini gösteren ekonomik bunalımı aşmak için IMF'nin kapısını çalan Türkiye, kendisine sunulan ve içerisine "Tarım Reformu" yerleştirilen "Enflasyonla Mücadele Programı"nı 2001 yılında uygulamaya koymuştur. Türk tarımının arazi kullanımı ve işletme ölçeği, temel alt yapı, ileri teknoloji kullanımı, verimlilik, örgütlenme, piyasa-pazarlama, girdi temini, finansman ve hukuki düzenleme gibi çok ciddi yapısal sorunlarından uzak bir zeminde; bütçe yükünü hafifletmek gibi tamamen finansal ve tarım politikalarını küresel sisteme dâhil etmek gibi ideolojik kaygılarla hazırlanmış bu reform, çözüm bir yana mevcut sorunların kronikleşmesine neden olmuştur.

Tarım reformu, tarımsal fiyat, girdi ve kredi destekleri yerine "Doğrudan Gelir Desteği"ni uygulamaya sokarak desteklerle tarımsal üretimin ve kırsal dokunun bağını kesmiştir. Oysa Türk tarımının asıl sorunu sosyoekonomik gelişme, yani üretim performansı ve kırsal sosyoloji dayanıklılığı ile ilgilidir. Reform programında sosyoekonomik gelişme, sosyal uzlaşma, kırsal kalkınma, gıda güvencesi, teknolojik ve yeşil dönüşüm gibi ülkenin geleceğini ilgilendiren konular kendilerine maalesef yer bulamamıştır.

Tarımsal destekler üretimden ayrıştırılınca hızlı bir kırsal göç başlamış ve son çeyrek asırda tarımın istihdamdaki payı %35'ten %14'e gerilerken, ortalama çiftçi yaşı da 37'den 57'ye yükselmiştir. Türkiye'de kırsal dokuyu çok büyük ölçüde oluşturan küçük aile işletmeciliği ne girdi ne de çıktı konusunda hiçbir pazarlık gücüne sahip olamadığı piyasalara terkedildiğinden her geçen yıl biraz daha yoksullaşıp kırılganlaşmaktadır. Yüksek enflasyonun dayattığı hayat pahalılığı ve girdi maliyetlerindeki artış ısrarla yerinde kalmak isteyen küçük üreticileri borç batağına sürüklemektedir. Çift yönlü bir yoksullaşma süreci küçük üreticiyi önce borcunu borçla ödeme kısır döngüsüne sokmakta, toplam borçlar yeniden borçlanma kapasitesini aşınca da üretimden vazgeçip kentlere göçe zorlamaktadır. Çiftçilerin takipteki borç miktarının son beş yılda %235 artış göstermesi tam da kırsalın bu önlenemez yok oluşuna işaret etmektedir.

Hızlı tarımsal göçü ve boş kalan arazileri telafi edecek ölçüde bir verimlilik artışı gerçekleştiremeyen Türkiye gıda güvencesini artık kaybetme yolundadır. Yaylalarda otlar diz boyunu aşarken Güney Amerika ülkelerinden canlı hayvan ithal etmemiz kaybolan gıda güvencesinin trajik göstergesidir.

Tarımsal üretim potansiyelin yeterince değerlendirilemeyen bu dönemde; toplam nüfusun 63 milyondan 86 milyona, kentli nüfus oranının %55'ten %85'e ve kişi başına düşen ortalama yıllık gelirin 3 bin dolardan 18 bin dolara yükselmesi gıda piyasalarında çok güçlü bir fiyat baskısı yaratmıştır. Covid-19 salgını, 2022 yılında patlak veren Rusya-Ukrayna Savaşı, 2025 yılı kuraklığı ve nihayet bu yıl Şubat ayında başlayan ABD/İsrail-İran Savaşı gıda fiyatları üzerinde baskı yapan dışsal faktörler olmuştur. Ancak tüm bu gelişmeler son beş yılda dünya genelinde gıda fiyatları %101 artarken Türkiye'de neden %833 düzeyinde artış gösterdiğini açıklayamaz. Bütün bunlar Türkiye'nin tarım, gıda ve kırsal politikalarını ciddi bir biçimde masaya yatırmaya gereksinim duyulduğunu ortaya koymuştur. Bu bakımdan "Tarımsal Bilgi Platformu" şemsiyesi altında kaleme aldığımız "*Tarım-Gıda ve Kırsal Yaşamın Yarını*" başlıklı kitapta, Türkiye tarımının temel sorunlarını 19 tematik başlık altında saptamaya ve bu sorunlara çözüm önerileri geliştirmeye çalışacağız.

Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ

Tarımsal Bilgi Platformu

İÇİNDEKİLER

1. BÖLÜM

KÜÇÜLEN KIRSAL; DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE GIDA GÜVENCESİ SORUNSALI 1

H. Ahmet ŞAHİNÖZ

2. BÖLÜM

GIDA GÜVENCESİ TARLADA BAŞLAR 17

Mustafa KOÇ

3. BÖLÜM

KÜRESEL TARIM PİYASALARINDA BÜYÜK GÜÇLER VE TARIM POLİTİKALARI 35

A. Ali KOÇ

4. BÖLÜM

TÜRKİYE TARIMINDA NEOLİBERAL POLİTİKALAR DÖNEMİ: SONUÇLARI ve GELECEK ARAYIŞLARI 85

Okan GAYTANCIOĞLU

5. BÖLÜM

KIRSAL KALKINMADA ONTOLOJİK KÖRLÜK: AŞINMADAN ÇIKIŞ YOLLARI VE GELECEK TASARIMI 112

Bülent GÜLÇUBUK

6. BÖLÜM

ANADOLU'DA GIDA GÜVENCESİNİN BAŞLANGIÇ NOKTASI: BUĞDAY 125

Melehat AVCI BİRSİN

7. BÖLÜM

KIR-KENT SÜREKLİLİĞİNDE TARIM VE GIDA SİSTEMLERİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEK 152

Sevinç Bahar YENİGÜL

Ali AĞÖREN

8. BÖLÜM

TOPRAĞIN EKOSİSTEM HİZMETLERİNİN TOPRAK, BİTKİ, SU, ATMOSFER
VE İNSAN SAĞLIĞI İÇİN ÖNEMİ VE İŞLEVİ 168

İbrahim ORTAŞ

9. BÖLÜM

2000 SONRASINDA RUSYA'DA ŞEKER POLİTİKALARININ
DEĞİŞİMİ, GIDA GÜVENCESİ AÇISINDAN ANALİZLER VE TÜRKİYE İÇİN ÇIKARIMLAR 191

Muhsin Arif AKKAYA

10. BÖLÜM

TARIMSAL GİRDİDEN MOLEKÜLER GIDA KALİTESİNE SİSTEM MODELİ 206

Merve KAYA

Andriati NINGRUM

11. BÖLÜM

GIDA YOLUYLA BULAŞAN ZOONOZ HASTALIKLAR
ve GIDA GÜVENLİĞİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 224

Ahmet GÜLÇUBUK

Sema SANDIKÇI ALTUNATMAZ

12. BÖLÜM

GÖBEKLİTEPE'DEN GÜNÜMÜZE TOPRAK, TARIM VE GIDA GÜVENLİĞİ:
NEOLİTİK DÖNÜŞÜM VE GELECEK RİSKLERİ 246

Mehmet Ali ÇULLU

13. BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE TARIMDA GELECEĞİN YENİDEN İNŞASINDA
AGROEKOLOJİK DÖNÜŞÜM 260

Özlem EŞTÜRK

Okan EŞTÜRK

14. BÖLÜM

TARIM ARSASI KAVRAMI, KENT TARIMCILIĞI VE YAKINLIK EKONOMİSİ: GIDA GÜVENLİĞİ,
KENTSEL DİRENÇ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR GELECEK İÇİN YENİ BİR KALKINMA PARADİGMASI 282

Özcan IŞIKLAR

15. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE TARIMSAL KALKINMA KOOPERATİFLERİNİN
ÖLÇEK SORUNU VE BİR MODEL ÖNERİSİ 292

Arman Zafer YALÇIN

16. BÖLÜM

TÜRKİYE KIRSALINDA KRONİK YOKSULLUK: YARINLAR ÇÖZÜM VADEDİYOR MU? 312

Haydar ŞENGÜL

Burak ÖZTORNACI

17. BÖLÜM

KIRSAL KALKINMA UYGULAMALARINDA AKILLI SİSTEM YAKLAŞIMI
VE TÜRKİYE'DE KIRSALIN GELECEĞİNE YANSIMALARI 324

Yiğit ULUKENT

Bülent GÜLÇUBUK

18. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE AVOKADO ÜRETİMİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ANALİZİ VE POLİTİKA ÇIKARIMLARI 335

Melike BAHÇECİ

Sait ENGİNDENİZ

19. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE YAĞLI TOHUMLU BİTKİLERDE KENDİNE YETERLİLİK SORUNU:
DIŞ TİCARET AÇIĞI, ÜRETİM POLİTİKALARI VE GELECEK ARAYIŞLARI 355

Bektaş KADAKOĞLU